

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

DOI: 10.31499/2519-2035.10.2023.294807

УДК 37.016:908(045)

Петро ГОРОХІВСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0003-1943-8240
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії
та методик навчання
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
gopeiv@gmail.com

ФАКУЛЬТАТИВИ З ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ У СИСТЕМІ ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ

У статті розкрито роль і місце факультативів з історії рідного краю у системі допрофільної підготовки. Зазначено, що місцевий матеріал відіграє важливу роль у вивченні історії України, оскільки пов'язує дослідження життя і побуту окремого населеного пункту з історією країни. Головна ідея статті полягає у з'ясуванні значення краєзнавчого матеріалу у навчанні історії, розробці факультативного курсу з історії краю і практичній реалізації завдання залучення учнів до участі у навчальному процесі, розвитку їх пізнавальних можливостей, сприяють вибору історичного профілю навчання.

Визначено основні завдання, які мають бути реалізовані у допрофільній підготовці учнів. Зазначено, що допрофільна підготовка здійснюється через факультативи та інші форми занять. Організація і проведення факультативних занять з історії рідного краю становить значний інтерес для дослідників і вчителів.

Запропоновано програму з факультативного курсу «Історія Христинівщини з найдавніших часів і до XIX ст.» і на прикладі окремої теми розкрито методику реалізації завдань допрофільної підготовки учнів.

Зроблено висновок, що у сучасних умовах переходу школи на систему профільного навчання важливу роль відіграє допрофільна підготовка учнів 8–9 класів, серед основних напрямків якої велику роль відіграє організація і проведення факультативних занять з історії рідного краю.

Ключові слова: навчання історії, історія рідного краю, профільна школа, факультативні курси, методика навчання історії.

Petro HOROKHIVSKYI,
orcid.org/0000-0003-1943-8240
candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of
World History and Teaching Methods
Uman State Pedagogical University
named Paul Tytyn
(Ukraine, Uman)
gopeiv@gmail.com

ELECTIVES ON THE HISTORY OF THE NATIVE LAND IN THE SYSTEM OF PRE-PROFESSIONAL TRAINING OF STUDENTS

The article reveals the role and place of electives on the history of the native land in the system of pre-professional training. It is stated that local material plays an important role in the study of the History of Ukraine, as it connects the study of life and everyday life of a particular locality with the history of the country. Through knowledge and understanding of the events of local history, students should come to realize the past, its connection with the present, and understand general historical processes in general. The main idea of the article is to clarify the

importance of local history material in teaching history, to develop an optional course on the history of the region, and to implement in practice the task of involving students in the educational process, developing their cognitive abilities, and promoting the choice of a historical profile of study.

It is noted that specialized training in history is aimed at forming the key competencies of students, acquiring skills of independent scientific and practical, research and search activities, developing their intellectual, mental, creative, moral, physical, social qualities, the desire for self-development and self-education.

The purpose of the article is to propose an elective course program for the 9th grade based on the history of Khrystynivka District from ancient times to the nineteenth century and to show ways of its implementation on the example of one of the proposed topics of the program.

The main tasks that should be implemented in the pre-profile training of students are defined: development of cognitive interest in historical sciences; formation of the need for the diverse development of one's own abilities and inclinations, enrichment of memory with knowledge of history, and the mind with modern methods of knowledge management; development of the ability to form and express one's own thoughts, to convincingly argue them, etc.

It is noted that pre-professional training is carried out through electives, subject circles, student scientific societies, the Small Academy of Sciences, subject competitions, and career guidance offices. Of great interest is the organization and conduct of optional classes on the history of the native land.

The program of the optional course «History of Khrystynivka District from the earliest times to the nineteenth century» is proposed and the methodology of realization of the tasks of pre-profile training of students is revealed on the example of a separate topic.

Thus, it is found that local history material is important in the study of the history of Ukraine, it is concluded that in the current conditions of school transition to a system of specialized education, an important role is played by pre-profile training of students of 8th to 9th years, their main tasks and directions are indicated, among which the organization and conduct of elective classes on the history of the native land plays an important role. Studying an elective on the history of Khrystynivka District in 9th year helps to enrich students' knowledge, develop their cognitive abilities, arouse their interest in history in general, and allows them to maximize their participation in the learning process by using active and interactive learning methods and techniques, and help them choose a historical profile in high school.

Key words: history teaching, history of the native land, specialized school, elective courses, methods of teaching history.

Постановка проблеми. Головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж всього життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Краєзнавчий компонент курсу історії України допомагає усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань розвитку країни. Використання краєзнавчого матеріалу активізує розумову діяльність учнів, дозволяє урізноманітнити методику уроків, полегшує засвоєння учнями наукових понять і закономірностей, є важливим засобом виховання і могутнім джерелом знань, зв'язує навчання історії з життям, трудовою діяльністю місцевого населення.

Профільне навчання історичного напрямку спрямоване на формування ключових компетентностей учнів, набуття ними навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти. Для вибору учнями історичного профілю важливого значення набуває допрофільна підготовка учнів у 8-9 класах. Це зумовлює актуальність даної статті.

Аналіз досліджень. Досліджень з визначення ролі і місця краєзнавчого матеріалу у допрофільній підготовці учнів немає. Проте є окремі дослідження з основних положень теорії та методики вивчення історії рідного краю. Зокрема, у першу чергу, можна назвати навчальний посібник «Уманщина історична: посібник з краєзнавства для вчителів історії (укл.: Г. В. Діденко, А. О. Макаренко, Л. Є. Черниш, І. М. Шарапанюк (Уманщина історична, 2012),

посібники автора даного дослідження: «Христинівщина у 30-х роках ХХ століття: факультативний курс. 10 клас: Навчально-методичний посібник» (Горохівський, 2018), «Програма факультативного курсу «Історія Христинівщини від найдавніших часів і до кінця ХІХ століття: 9 клас» (Горохівський, 2017), «Історія Христинівщини від найдавніших часів і до кінця ХІХ століття: Навчально-методичний посібник: Факультативний курс: 9 клас» (Горохівський, 2018) та ін.

Відсутність спеціальних досліджень про використання краєзнавчого матеріалу у допрофільній підготовці учнів визначає актуальність даного дослідження.

Мета статті: на основі історії Христинівщини з найдавніших часів і до ХІХ ст. запропонувати Програму факультативного курсу для 9 класу і показати шляхи її реалізації на прикладі однієї із запропонованої тем Програми.

Виклад основного матеріалу. Навчання в умовах історичного профілю, як і інших профілів передбачає допрофільну підготовку, яка реалізує наступні завдання: розвиток пізнавального інтересу до історичних наук; урахування ролі історії України та Всесвітньої історії, а також правознавства в особистісному розвитку кожного громадянина, необхідності належною мірою опанування її в сучасному світі; формування потреби різнобічного розвитку власних здібностей і нахилів, збагачення пам'яті знаннями із різних галузей наук, а розуму – сучасними методами оперування знаннями; вироблення цілісного світогляду, знаходження сенсу життя; потреба дотримання загальнолюдських моральних норм, розвиток уміння формувати й висловлювати власні думки, переконливо аргументувати їх (Косарева, 2015).

Допрофільна підготовка здійснюється через факультативні заняття з історії. Вчителям у сучасних умовах належить самостійно вирішувати, у якій формі організувати допрофільну підготовку, а при виборі факультативу, придумувати його тему, виходячи з інтересів учнів і можливостей самого вчителя: наявності необхідних матеріалів, засобів і рівня методичної підготовки вчителя. Через заняття на факультативі є можливість збагатити знання учнів, сприяти розвитку їх пізнавальних можливостей, викликати інтерес до історії взагалі і, зрештою, допомогти їм вибрати собі історичний профіль у старших класах.

Прикладом факультативу з історії рідного краю може бути курс «Історія Христинівщини від найдавніших часів і до кінця ХІХ століття» (Горохівський, 2018). Програма розрахована на 17 занять і передбачає розгляд і вивчення наступних питань (Горохівський, 2017).

1. Вступ. Ознайомлення учнів із завданнями і структурою курсу. Порядок роботи й критерії підсумкового оцінювання. Своєрідність періоду. Що і як вивчає історія рідного краю. Хронологічні межі періоду. Історичні джерела вивчення історії краю.

2-3. Племена Трипільської культури на території краю. Теорії походження трипільської культури. Особливості східотрипільського її варіанту. Заселення краю її племенами. Етапи дослідження трипільських пам'яток. Дослідники: О. Кандиба, О. Цвек, Г. Храбан і їх внесок у дослідження Пеніжківського,

Христинівського, Богачівського, Ліщинівського та інших поселень. Поселення на окраїні м. Христинівка. Характерні риси матеріальної культури трипільців: розвиток орного землеробства, відгінного скотарства, металургії, общинних ремесел і промислів. Домобудівництво і планування поселень. Пам'ятки небелівської локальної групи на території краю, характерні риси їх розвитку. Духовна культура трипільців і її пам'ятки на території краю.

4. *Бронзовий вік на території краю.* Друге заселення краю в епоху бронзи племенами ямної, комарівської та білогрудівської культур. Дослідники епохи бронзи на території історичної Христинівщини: О.І. Тереножкін, Г.Ю. Храбан та їх напрацювання. Господарське життя племен ямної, комарівської та білогрудівської культур: скотарство, землеробство, виготовлення знарядь праці і кераміки. Пам'ятки комарівської культури. Племена білогрудівської культури на території краю та їх найголовніші пам'ятки. Основні види занять. Топографія поселень. Особливості житлобудування. Реконструкція процесу вищупування сільськогосподарських культур. Скотарство, ремесла і промисли. Ювелірна справа, гончарство. Реконструкція суспільного устрою і духовного життя племен бронзового віку.

5. *Пам'ятки пізньозарубинецької та черняхівської культур на території краю.* Племена пізньозарубинецького періоду на території краю. Їх основні заняття. Розвиток ливарної справи. Синицький металургійний центр. Походження черняхівської культури, її локальні варіанти. Дослідження і дослідники пам'яток культури. Основні поселення черняхівців на території сучасної Христинівщини. Селища і городища. Конструктивні особливості черняхівських будівель. Головні заняття носіїв археологічної культури: землеробство, скотарство, ремесла і промисли і їх характеристика. Металургія черняхівських племен, ювелірна справа. Духовне життя носіїв культури. Поховальний обряд і його пам'ятки. Зв'язки черняхівців з навколишнім світом.

6. *Слов'янські та давньоруські пам'ятки V–IX ст. на території історичної Христинівщини.* Заселення краю племенами пеньківської і райковецької археологічних культур. Роль краєзнавця Г.Ю. Храбана у дослідженні пам'яток цих культур на території історичної Христинівщини. Характеристика наявних досліджених пам'яток цих культур, характерні риси і найголовніші досягнення давніх жителів у землеробстві, ремеслі, промислах та інших сферах життя. Високий рівень залізобного і керамічного виробництва. Можливі поселення в епоху Київської Русі.

7. *Наш край у часи Русі-України і Великого Литовського князівства.* Поселення уличів на території краю. Давньоруські пам'ятки Кочові племена на території краю та їх вплив на назви населених пунктів. Фортифікаційні споруди на території сучасної Христинівщини. Версія давньоруського походження села Христинівка. Топоніми на карті Христинівщини. Поширення християнства і відображення цього процесу у назвах населених пунктів. Роль і місце Христинівки у формуванні торгово-економічних зв'язків. Поселення Орадівка Заснування фортеці Івангород за часів правління династії Ольдгердовичів. Міграційні процеси періоду татарського нашестя. Поява поселень, жителі яких перенесли їхні назви з території сучасної Житомирщини.

8. *Заселення території краю у XVI – XVII ст.* Топоніміка – мова землі, історичне джерело знань про територію, її заселення і освоєння. Третє заселення сучасної Христинівщини. Колонізація Уманщини і Христинівщини польськими магнатами. Перші населені пункти краю, зафіксовані в джерелах першої половини XVII ст.. Історія заселення краю у назвах населених пунктів. Назви поселень, які походять від власних імен, від особливостей рельєфу, від становища селян. Гіпотези про походження назви поселення Христинівка, та її історія.

9. *Період козаччини на території краю.* Передумови і причини виникнення козацтва. Шляхи передачі сигналів небезпеки через територію краю на Брацлавщину. Поява перших поселенців на території історичної Христинівщини після Люблінської унії 1569 р. Перші містечка-фортеці. Перші походи козацьких ватаг проти татарських поселень і на Волощину. Причетність населення краю до повстання С. Наливайка. Перерозподіл земельної власності на південь від Білої Церкви після постанови сейму від 1590 року. Поява нових землевласників. Відображення на карті Боплана містечок і сіл Христинівщини; топографія поселень і конструктивні особливості жител і господарських споруд. Походи ногайських татарів. Чорний та Удицький шляхи. Посилення визиску селян. Євреї-орендарі. Утиски православної віри.

10. *Події Національно-визвольної війни 1648-1674 рр. на території краю.* Загальні відомості про причини і початок Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Утворення Уманського козацького полку. Хід воєнних дій. Зборівський та Білоцерківський договори та їх вплив на долю краю. Участь Уманського полку у битвах під Охматовим та Конотопом. Турецькі війська на території краю у другій половині XVII ст. Уманський полк у боротьбі гетьманів. Вплив міжнародних подій на долю Христинівщини. Христинівщина на початку XVIII ст.

11. *Наш край у кінці XVII – XVIII ст.* Становище земель краю в останні роки польського панування. Розгортання визвольної боротьби. Участь населення краю у боротьбі С. Палія проти польської шляхти. Посилення соціально-економічного гноблення і національно-релігійних утисків. Гайдамаки. Коліївщина. Участь жителів краю у повстанні 1768 року. Христинівщина в часи встановлення російського панування. Зміни у територіально-адміністративному поділі Правобережної України. Землі Христинівщини у складі Київської і Подільської губерній.

12. *Наш край у першій половині XIX ст.* Магнетарій С.Ф. Потоцького на території історичної Уманщини. Поява нових власників у населених пунктах Верхнячка, Ухожа, Шельпахівка, Севастянівка, Вербовата. Повинності селян за С.Ф. Потоцького. Прагнення польських поміщиків розширити свої землеволодіння за рахунок церковних. Посилення панщини й інших повинностей на середину XIX ст. Становище кріпаків. Їх опір визискувачам. Спроби польських поміщиків краю залучити українських селян до повстання проти царизму. Перебіг польського повстання 1830–1831 рр. Репресії царського уряду проти польських поміщиків. Створення військових поселень на території краю. Життя селян у військових поселеннях. Край напередодні скасування

кріпосного права.

13. *Наш край у другій половині XIX ст.* Скасування кріпацтва. Становище селян-кріпаків і державних селян історичної Христинівщини після реформи 1861 року. Розвиток ремісничого виробництва і промисловості у краї. Впровадження нових форм господарювання у сільському господарстві. Спроби народників підняти селянську революцію на Черкащині. Участь польських поміщиків у повстанні 1863–1864 рр. і намагання залучити до нього українських селян.

14. *Розвиток промисловості краю.* Заснування цукроварні у Верхнячці. «Вогнева система» виробництва цукру. Використання парових двигунів. Технологічні процеси у цукроварінні. Зростання обсягів виробництва цукру. Умови праці на заводі. Побутові умови життя робітників. Оплата праці. Заснування селекційної станції для поліпшення сортів цукрового буряка. Формування монополістичних об'єднань у цукробуряковій промисловості. Будівництво шляхів сполучень на Київщині. Прокладання Уманської залізничної лінії. Спорудження станції другого класу біля с. Христинівка. Робота паровозного депо в кінці XIX–початку XX ст. Умови праці будівельників і робітників залізниці.

15. *Церковне життя краю у другій половині XIX ст.* Поширення уніатської церкви на території краю у першій третині XVIII ст.. Культові споруди на території Христинівки, Босівки, Івангорода. Підготовка священників-уніатів.

Встановлення православної церковної організації після трьох поділів Польщі в Уманському повіті. Поділ на округи благочиння. Поділ парафій на класи. Розташування на території краю парафій 4-7 класів. Склад причту кожної парафії. Служба священників Христинівщини. Доходи православних священників. Земельні наділи православних причтів.

16. *Розвиток освіти в другій половині XIX ст.. Формування народних шкіл.* Роль духовенства Київської єпархії у розповсюдженні грамотності серед дітей церковнопарафіяльними школами. Основні мотиви поширення грамотності серед населення – розвиток релігійності і моральності. Створення мережі ЦПШ.

Програма церковнопарафіяльних шкіл і основні навчальні предмети. Організація навчального процесу. Особливості діяльності школи грамоти. Відмінності між церковнопарафіяльними школами і школами грамоти. Два розряди шкіл грамоти. Заохочення священників краю за взірцеве відношення до шкільної справи.

17. *Підсумкове заняття.* Підсумки вивчення історії краю у з найдавніших часів і до кінця XIX століття. Внесок жителів Христинівщини у розвиток регіону і країни. Підготовка і презентація альбому «Наші земляки – в історії країни». Підсумкове заняття у вигляді конференції, на якій можуть бути розглянуті узагальнюючі питання, з усього курсу або публічний захист дослідницьких проектів чи творчих завдань (Горохівський, 2017).

У окремому навчально-методичному посібнику запропоновано розробки проведення самих занять і у додатках подано короткий виклад історії краю у досліджуваний період (Горохівський, 2018). Як приклад, можна навести розробку заняття 14: «Розвиток промисловості краю в другій половині XIX

ст.».».

Мета заняття: на місцевому матеріалі, розкрити становище селянства краю після реформи 1861 року, охарактеризувати стан промислового розвитку Христинівщини в другій половині XIX століття та визначити роль заснування станції Христинівка для нашого краю; розвивати в учнів уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки під час аналізу історичних подій; вчити працювати з документами та ілюстраціями, аналізувати матеріал, визначати основне і другорядне, висловлювати свою точку зору; виховувати в учнів інтерес і повагу до історичного минулого своєї країни та рідного краю.

Обладнання: картосхема краю, матеріали рекомендованої літератури, підручники, карта «Україна в першій половині XIX ст.», текстові таблиці, роздатковий матеріал, фотоматеріал з зображенням панорами будівництва Христинівської залізничної лінії і станції Христинівка, паровозів і вагонів, дошка.

Очікувані результати: Після цього заняття учні зможуть:

– назвати перші промислові підприємства краю; давати оцінку умовам праці і побуту робітників; знати історію будівництва залізничної лінії і станції у Христинівці;

– тлумачити та правильно застосовувати поняття: промисловий переворот, підприємці, наймані робітники, ринкові відносини, паровий двигун, завод, товарне виробництво, залізничний вузол;

– вміти визначати хронологічну послідовність подій даного періоду;

– характеризувати стан промислового розвитку Христинівщини в другій половині XIX століття;

– на основі різних джерел інформації оцінювати значення заснування та розвитку станції Христинівка і визначати становище робітничого класу.

Методичні вказівки:

Варіант 1.

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Вчитель давайте пригадаємо, що у другій половині XIX ст. на українських землях відбувається занепад феодально-кріпосницьких відносин і посилення кризи феодального господарювання. 19 лютого 1861 року за маніфестом Олександра II селяни стають вільними. Відбуваються нові ознаки і в розвитку господарства українських земель, насамперед розвитку промисловості.

Нові ознаки в розвитку господарства відбулися і на території нашої Христинівщини, де вже у другій половині XIX століття відбувається промисловий розвиток і переворот.

Робота над поняттями

Учні пригадують з курсу «історії України» такі поняття як: народники, «ходіння в народ», промисловий переворот, підприємці, наймані робітники, ринкові відносини, паровий двигун, завод, товарне виробництво, залізничний вузол.

IV. Вивчення нового матеріалу.

План:

- 1) Становище селянства краю після реформи 1861 року.
- 2) Промисловий розвиток Христинівщини у другій половині XIX століття.
- 3) Заснування та розвиток станції Христинівка. Життя і побут робітничого класу в умовах промислового перевороту.

1. Становище селянства краю після реформи 1861 року.

Розповідь вчителя.

Запитання:

1. Охарактеризуйте становище селянства краю після аграрної реформи? (п.в – у кращому становищі опинилися державні селяни. За законом 1866 року за ними закріплювались їхні наділи, але не більше 8 десятин на душу. Меншими були і викупні платежі. Проте державні села Христинівщини були в основному бідними. В Малій Севастянівці на кожен двір в середньому припадало по 2,5 десятини землі. У половини селян не було реманенту і робочої худоби. Врожаї були низькими – менше 50 пудів (приблизно 8,6 центнера). На бідність жалілися селяни Великої Севастянівки, які просили департамент землеробства міністерства державного майна продати їм три державні водяні млини, оскільки орендарі 8 ближчих млинів стягували дуже високу плату, а возити зерно в інші млини – у них немає власних підвод, їх прохання було задоволено. Біднякам доводилося найматися до поміщика на роботу. Іноді панські прикажчики з сусідніх сіл і самі приїжджали наймати таких селян на роботу і.т.д).

2. Що зробив російський уряд, щоб відвернути селянство Христинівщини від участі у польському «Січневому» повстанні? (п.в – уряд збільшив їх наділи на 20% і на 20% зменшив викупні платежі за отримані землі. Не вводили для селян і стану тимчасово зобов'язаних до переходу на викуп, а перевели всіх на зобов'язаний викуп).

3. Хто подорожував через наш край у 1874 році? (п.в – члени «Київської комуни» (народники).

4. Яку мету переслідували народники у нашому краї? (п.в – придивитися до життя, побуту і становища селянства, а також дізнатися їхні революційні настрої і підняти їх для майбутньої боротьби проти російського самодержавства).

5. Яке село Христинівщини обрали народники для майбутньої боротьби? (п.в – село Заячківка, туди у 1882 році вони завезли ящики з боєприпасами і зброєю).

Творче запитання:

6*. Подумайте і дайте відповідь, чому у нашому краї селянська і аграрна реформа поширилася тільки у 1863 році, а не у 1861 році, як на інших територіях? (п.в – через великий відсоток польського землеволодіння і польського впливу на Правобережній Україні, а також через польське повстання 1863-1864 років).

2. Промисловий розвиток Христинівщини у другій половині XIX століття.

Розповідь вчителя.

Робота з уривком тексту (5хв).

Вчитель про, що хотів сказати П. Курінний у своїх замітках: «...1888 року тут було відкрите поле й на ньому ріс хліб, трави та паслися корови. Я сам це бачив і мені у голову тоді не приходило, що у майбутньому тут буде такий прогрес».

Учні у своїх зошитах пишуть коротеньке есе (2-3) речення, про те, що вони думають про даний текст. Після написання, вчитель заслуховує думку окремих учнів, щодо даного уривку, які використовували інформацію подану вчителем.

3) *Заснування та розвиток станції Христинівка. Життя і побут робітничого класу в умовах промислового перевороту.*

Учитель: На вашу думку, чим наша Христинівка славиться найбільше? (учні дають відповідь). Правильно – це гарним залізничним вокзалом і тим, що наше місто є важливим залізничним транспортним центром. Через Христинівку потяги могли вирушати по всій Україні, а також до самої Москви, Польщі, Білорусії і навіть Європи, але це було у минулому.

А зараз нам про утворення і розвиток станції Христинівка розкажуть наші дослідники, використовуючи фотодокументи (це троє заздалегідь вибраних і підготовлених учнів; фотодокументи висять на дошці, учні працюють з ними за допомогою указки вчителя). Інші учні уважно слухають матеріал.

1-й учень, використовуючи карту України (можна і сучасну політичну) та фотодокумент («Залізничний вокзал 1890 рік») розповідає про утворення та розвиток станції Христинівка.

2-й учень, використовуючи фотодокумент («Швидкохідний паровоз системи „Tandem Compound”») розповідає про перші паровози Христинівської станції.

3-й учень, використовуючи фотодокументи («Пульмановський вагон I класу» (зовн. і внут. вигл.)), розповідає про перші вагони Христинівських потягів.

Учитель дякує дослідникам за цікаву інформацію, і запитує учнів, чи є у них запитання до нього або дослідників. За наявності часу учні класу можуть вийти до дошки і роздивитися фотодокументи детальніше.

V. Підбиття підсумку уроку та рефлексія

Самостійна робота (10 хв)

I. Тести

1. Яке село ознаменувало початок промислового розвитку на Христинівщині?

А) Христинівка;

Б) Севастянівка;

В) Верхнячка.

2. Хто був засновником першого цукрового заводу в нашому краї?

А) Ясінський;

Б) Потоцький;

В) Мартін.

3. На якому товарі спеціалізувався наш край у другій половині XIX століття?

А) деревина;

Б) вугілля;

В) цукор.

4. Де вперше за планом Міністерства шляхів сполучень Росії, мав бути побудований залізничний вокзал і станція?

А) у містечку Христинівці;

Б) у селі Шукайвода;

В) у селі Івангород.

5. Коли офіційно було відкрито станцію Христинівка?

А) 22 січня 1891 року;

Б) 18 липня 1889 року;

В) 18 грудня 1890 року.

6. До якого міста Христинівка не була сполучена колією?

А) Козятин;

Б) Вінниця;

В) Шпола.

I. Заповніть таблицю:

Дата	Подія
1843 р	
1863 р	
1874 р	

1889 р	
18 грудня 1890 р	
1891 р	
1892 р	

Так же само можна розглянути друге питання.

III. Підведення підсумків. Дайте визначення поняттям: промисловий переворот, наймані робітники, паровий двигун, завод, товарне виробництво, залізничний вузол.

VI. Домашнє завдання: Самостійно знайти матеріал щодо питання «Життя і побут робітників Христинівщини в умовах промислового перевороту».

2*. Запитати батьків, чи знають Вони когось з родичів хто працював на Христинівському вокзалі. Якщо так, розпитати детальніше про умови роботи і т.д.

Варіант 2.

Учитель розкриває питання сам, учні відповідають на питання бесіди і роблять у зошитах конспективні записи.

У першому питанні в ході бесіди учитель з'ясовує розуміння учнями причин швидкого розвитку промисловості в країні, як наслідку проведення аграрної реформи. Звертає увагу на роль Черкаського краю у розвитку цукрової промисловості. Актуалізувати їх знання про це.

Розповідає, що створення умов для промислового розвитку краю після скасування кріпосного права призвело не лише до засування цукроварні, але й

до залізничного будівництва. Розкриває історію заснування Верхняцького цукрового заводу, його засновників, показує роль Флоріана Ясинського у налагодженні цукровиробництва. Детальніше зупиняється на описі технологічних процесів, зокрема, про «вогневий спосіб» і наступні нововведення. Розповідає про умови праці і побуту робітників

Під час вивчення *другого питання* учитель розповідає про історію з проектуванням і реальним будівництвом Уманської залізничної лінії, пояснює, чому залізничний вузол був споруджений саме у Христинівці, а не в Умані. Показує роль поміщика Ф. Терещенка, який заради збереження своїх родючих земель підкупив проектувальників і ті погодилися на спорудження станції на осушених землях Христинівки.

Детально розповідає про прокладання залізничних ліній і будівництво станції Христинівка, показує важкі умови праці і побуту робітників і залізничників. Показує значення діяльності залізничного вузла для розвитку регіону і краю (Горохівський, 2018: 111–118).

Висновки. Таким чином, з'ясовано, що краєзнавчий матеріал має важливе значення у вивченні історії України, зроблено висновок, що у сучасних умовах переходу школи на систему профільного навчання важливу роль відіграє допрофільна підготовка учнів 8–9 класів, зазначено їх основні завдання і напрямки серед яких велику роль відіграє організація і проведення факультативних занять з історії рідного краю. Вивчення факультативного курсу з історії Христинівщини у 9 класі сприяє збагаченню знань учнів, розвитку їх пізнавальних можливостей, викликає в учнів інтерес до історії взагалі, дає можливість максимально залучити учнів до участі у навчальному процесі, залучаючи методи і прийоми активного та інтерактивного навчання, допоможе їм вибрати собі історичний профіль у старших класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Горохівський, 2018 – Горохівський П. І. Історія Христинівщини від найдавніших часів і до кінця XIX століття: Навчально-методичний посібник: Факультативний курс: 9 клас. Умань: ПП «АЛМІ», 2018. 214 с.
- Горохівський, 2018 – Горохівський П. І. Методика навчання історії у профільній школі: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів-магістрантів денної та заочної форм навчання. / Автор і упорядник П.І. Горохівський. Умань: ПБКП «АЛМІ», 2018. 224 с.
- Горохівський, 2017 – Горохівський П.І. Програма факультативного курсу «Історія Христинівщини від найдавніших часів і до кінця XIX століття: 9 клас. Умань: ПП «АЛМІ», 2017. 18 с.
- Горохівський, 2018 – Горохівський П.І. Христинівщина у 30-х роках XX століття: факультативний курс. 10 клас: Навчально-методичний посібник. Умань: ПП Жовтий О.О., 2015. 198 с.
- Косарева, 2015 – Косарева А. Історичний профіль і допрофільна підготовка у системі профільного навчання // *Освітологічний дискурс*. 2015. № 4 (12). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://doslidniks.at.ua/blog/kosareva_a_i_istorichnij_profil_i_doprofilna_pidgotovka_v_sistemi_profilnoji_osviti/2014-01-05-22
- Уманщина історична – Уманщина історична: посібник з краєзнавства для вчителів історії / укл.: Г.В. Діденко, А.О. Макаренко, Л.Є. Черниш, І.М. Шарапанюк. Умань: ПП Жовтий О.О., 2012. 163 с.

REFERENCES

- Horokhivskiy, 2018 – Horokhivskiy P.I. Istoriiia Khrystynivshchyny vid naidavnishykh chasiv i do kintsia XIX stolittia [History of Khrystynivka District from ancient times to the end of the nineteenth century]: Navchalno-metodychnyi posibnyk: Fakultatyvnyi kurs: 9 klas. Uman: PP «ALMI», 2018. 214 s. [in Ukrainian].
- Horokhivskiy, 2018 – Horokhivskiy P.I. Metodyka navchannia istorii u profilnii shkoli [Methods of teaching history in

- a specialized school]: Kurs leksii: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv-mahistrantiv dennoi ta zaochnoi form. Avtor i uporiadnyk P.I. Horokhivskiyi. Uman: PVKP «ALMI», 2018. 224 s. [in Ukrainian].
- Horokhivskiyi, 2017 – Horokhivskiyi P.I. Prohrama fakultatyvnoho kursu «Istoriia Khrystynivshchyny vid naidavnishykh chasiv i do kintsia XIX stolittia» [Program of the elective course «History of Khrystynivka District from the earliest times to the end of the nineteenth century]: 9 klas. Uman: PP «ALMI», 2017. 18 p. [in Ukrainian].
- Horokhivskiyi, 2015 – Horokhivskiyi P.I. Khrystynivshchyna u 30-kh rokach XX stolittia: fakultatyvnyi kurs. 10 klas [Khrystynivka District in the 30s of the Twentieth Century]: Navchalno-metodychnyi posibnyk. Uman: PP Zhovtyi O.O., 2015. 198 s. [in Ukrainian].
- Kosarieva, 2005 – Kosarieva A. Istorychnyi profil i doprofilna pidhotovka u systemi profilnoho navchannia [Historical profile and pre-profile training in the system of specialized education] // *Osvitolohichnyi dyskurs*. 2005. № 4 (12). [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://doslidniks.at.ua/blog/kosareva_a_i_istorichnij_profil_i_doprofilna_pidgotovka_v_sistemi_profilnoji_osviti/2014-01-05-22 [in Ukrainian].
- Umanshchyna istorychna, 2012 – Umanshchyna istorychna [Historical Uman District]: posibnyk z kraieznavstva dlia vchyteliv istorii/ ukl. H.V. Didenko, A.O. Makarenko, L.Ye. Chernysh, I.M. Sharapaniuk. Uman: PP Zhovtyi O.O., 2012. 163 s. [in Ukrainian].